

Religionista **ZDENĚK VOJTÍŠEK** řekl Deníku:

Nejsme ateisté. Náboženství u nás kvete

Při sčítání lidu v roce 1921 se téměř 93 procent Čechů přihlásilo k vyznání, zatímco v posledním pouze každý pátý. Mnozí lidé dnes ani netuší, kdo byl Jan Hus, ale i jak se jmenuje současný papež. Někteří z médií ví, že dalajlama je malý, roztomilý pán, kterého nemají Čiňané rádi a kvůli kterému se rozkmoťtili naši politici a možná padnou také hlavy některých ministrů. Říkáme o sobě, že jsme ateisté. Je to skutečně kouzelné slovíčko, ale velmi nebezpečné. Hlubší vhled do náboženského života své země nemáme a ani o něj nestojíme. Na tuto příležitost čekají samozvaní náboženští vůdci, teroristé, ale i populističtí politici.

DENIS DRAHOŠ

Pane docente, nedávno navštívil Prahu tibetský duchovní dalajlama. Mohl za tu chvíli nějak ovlivnit Čechy a jejich náboženské citění?

Dalajlama je bezpochyby úctyhodná duchovní osobnost; vedle papeže Františka jistě patří k největším náboženským autoritám současného světa. Českou společnost ovlivňuje to, co reprezentuje: na jedné straně nenásilný zápas Tibeťanů o udržení svého kulturního bohatství, na druhé straně jednou ze škol tibetského buddhismu. Na Čechy určitě silně působí a každá z jeho návštěv tento vliv asi trochu posílí.

Buddhismus je ale u nás poměrně nové náboženství, čím, kdy a jak oslovilo Čechy?
S částmi buddhistické tradice se česká společnost začala seznamovat v 19. století, ale máte pravdu – jeho ohromná šíře začala být české společnosti dostupná až ve svobodných poměrech, tedy po roce 1989. Oceňována je

jak nauka, tak etika, ale především praxe, zvláště meditací. Jako něco nového, a tedy nezatiženého je buddhismus také lákavý tím, že je vnímán jako „úplně jiný“ než tradiční západní náboženství.

Mohl byste vysvětlit rozdíl mezi kultem, sektou a náboženským hnutím? Podle jakých znaků je lze rozpoznat?
Jsou to nesouměřitelné pojmy. Odborně označujeme pojmem nové náboženské hnutí dosud společensky nepřijaté náboženské skupiny, které na duchovní scénu přicházejí s něčím novým, a pochopitelně se setkávají s nedůvěrou a někdy i odporem většiny. Tento nesouhlas je často vyjádřen pejorativním slovem, vlastně nadávkou „sekta“. Nemůžeme tedy přesně říci, co je sekta. Musíme vystačit s tvrzením, že „sekta“ je subjektivní označení pro náboženství, obvykle nové a neznámé, které se nám prostě nelíbí. Zda se nám nelíbí proto, že je třeba nebezpečné, nebo kvůli nějakým našim předsudkům, to už z té nadávky vyčist ne-

můžeme. Každé takto označované společenství proto musíme zkoumat a posuzovat zvlášť a pokud možno nezaujatě. Vlivem americké žurnalistiky se k nám ve stejném významu jako „sekta“ dostalo i slovo „kult“.

Jaká je podle Vás současná situace v Česku? Jak je to s působením nových náboženství a sekt aktuálně u nás?

Odpovím trochu oklikou: Novým náboženským hnutím se vždy nepodaří ve společnosti vydržet a zaniknou. Přetrvání je spíše výjimkou. Ale ta hnutí, která přetrvají, se postupně ve společnosti etablují. Časem ztratí svou novost, opustí své zaměření proti stávající společnosti a otupí hrot svého protestu proti tomu, jak žijí ostatní. Přizpůsobí se společnosti, a ta je postupně začne brát vážně jako „normální“ náboženství. Tento proces trvá hodně dlouho. Příkladem mohou být svědkové Jehovovi, ti jsou u nás nejstarší. Míru jejich začlenění ukazují i to, že v posledních letech se jim už tak často nenadává slovem

„sekta“. Naopak u jedněch z nejmladších u nás – třeba právě u buddhistických společenství – bylo takové začlenění velmi rychlé. Na této snadnosti a rychlosti začlenění měla velký podíl i široká popularita dalajlamy, který ovšem – paradoxně – právě s touto školou tibetského buddhismu nemá mnoho společného.

Čím vlastně nová náboženství u nás uchvacují lidi? My Češi o sobě přece rádi prohlašujeme, že jsme nejateističtější národ v Evropě...

Češi nejsou ateisté. Pro Čechy je charakteristická totální nedůvěra k náboženským institucím, tedy především k jednotlivým církvím. To se projeví každých deset let na prudce klesajícím počtu těch, kdo se k nim hlásí. Tuto nedůvěru, někdy i nenávisť, jindy pohrdavou ignoranci Češi rádi vyjadřují slovem „ateismus“. Ale není to tak úplně pravda: náboženský život mimo tradiční instituce v Česku jen kvete.

Byly u nás sekty i v minulosti? Za první republiky se rozšířil spiritismus, to ale asi nebyla sekta v pravém slova smyslu, že?

Různá nová náboženská hnutí byla všude a vždy, kam až historické oko dohlédne. Také první křesťané tvořili takové hnutí a také oni byli nazýváni sektou. Inovace jsou vlastně známkou živosti a inspirativnosti dané duchovní tradice. U nás se dokonce některé z nich – mám na

mysli hlavně Jednotu bratrskou – staly pozitivní inspiací pro celý svět. Na počátku 20. století a v prvních desetiletích Československa jich u nás byla spousta. Český národ se tehdy projevil jako nábožensky velmi aktivní mimo dominantní církve.

Možná, že v podléhání sektám hraje vliv i neinformovanost, jakási nadutost ateismu. Starší generace prošly povinnou výukou náboženství, dokonce i za minulého režimu se komunistům nepodařilo náboženskou výuku úplně vymýtit. Moje přítelkyně vzpomíná, jak na začátku osmdesátých let v malé vesnici na Českomoravské vrchovině byla jen jedním ze tří dětí, které se výuky náboženství neúčastnily. Mělo by se i dnes ve školách náboženství učit jako samostatný předmět? Anebo bychom měli děti pouze učít „o náboženství“?

Pan profesor Halík často hovoří o českém náboženském analfabetismu. Myslím, že je to odpovídající diagnóza. Míra nevzdělanosti v náboženských věcech je v české společnosti pozoruhodná a lidé se za svůj deficit už obvykle ani nestydí. Tento stav má podle mého názoru dva nepřijemné důsledky: jedním je, že nábožensky kreativní lidé (a těch je u nás dost) si tvoří svou individuální necirkevní náboženskou alternativu velice intuitivně a někdy mnoho nevědí o tom, „do čeho se pouští“. Daleko závažnější je ale druhý důsledek: v kombinaci s nadutým sebevědomím se Češi často

považují za nábožensky velmi tolerantní. Ve skutečnosti jsme spíše nevědomí než tolerantní. Je to dobře vidět na vztahu k islámu: při prvním závanu potíží, které k nám ještě ani nedolehly, jsme se stali nejvíce protiislámsky naladěnou společností v Evropě. Naše rádoby tolerance spadla jako domeček z karet, protože o islámu víme zoufale málo. Lehce pak podléháme populistickým výrokům, které by jinde oslovily jen malou část obyvatel. Je zřejmé, že malá míra znalostí je ve vzájemném vztahu se silně předsudečnými negativními postoji. Proto by se podle mého názoru mělo ve školách o náboženství učit. Kromě nepovinné výuky náboženství, by mělo být daleko více výuky o náboženství, tedy nějaké jednoduché religionistiky.

Zvláštní je, že sektám podléhají často lidé vzdělaní, nadprůměrně inteligentní. Přitom mnohá sektářská učení a jejich premisy na první pohled působí velmi naivně, dá se říci až hloupě. Jak to, že v tomto případě nefunguje zdravý rozum? Známa, vysokoškolsky vzdělaná žena, například komunikuje s anděly, vyměňuje si s nimi vzkazy, nechává jim doma otevřené dveře... a za různé předměty s touto činností spojenými utrácí spoustu peněz.
Jeden z nejtrapnějších předsudků o náboženství je ten, že se týká jen málo vzdělaných lidí. Opak je pravdou. I u nás zkušenost ukazuje, že ubývá tradičně věřících na venkově, ale jejich počet roste mezi mladými středostavovskými rodinami ve městech. Alternativní (ne-církevní) způsoby náboženského života jsou ještě viditelněji doménou bohatších a vzdělanějších lidí. Jde totiž o to, že k tomuto světu všichni přistupujeme s určitými předpoklady o existenci, či neexistenci transcendentních (přesahujících smyslovou zkušenost – pozn. red.) sil, byti po smrti nebo smyslu života. Na základě obou typů předpokladů – řekněme těch náboženských i těch nenáboženských – si velmi racionálně vytváříme komplexní obrazy světa. Náboženství ani jeho odmítání tedy rozumu nijak neodporují a předpoklady, na nichž tyto obrazy stojí, zase nelze racionálně potvrdit ani vyvrátit. Kritérium rozumnosti se tak s náboženstvím i ateismem do značné míry míjí.

„Jeden z nejtrapnějších předsudků o náboženství je ten, že se týká jen málo vzdělaných lidí. Opak je pravdou.“

populární, exotická či jednoduchá řešení ani poskytovat tak bezprostřední, dynamická a nekomplikovaná společenství. Tyto typy duchovního života oslovují lidi v odlišném psychickém rozpoložení a sociální situaci a vzájemně si zas tak moc nekonkurují.

U nás je velmi známá kuřimská kauza spojená z roku 2007. Prohlásil jste tehdy, že hnutí nepovažujete za nebezpečné. Která jsou tedy ty nebezpečná?

To je omyl. Náboženské společenství, jehož členové se podíleli na některých trestných činech, nemělo jméno a dodnes toho o něm mnoho nevíme. Ale víme, že vycházelo z hnutí Grálu a odštěpilo se od něj. Hnutí Grálu v tom tedy bylo nevinné a nelze je považovat za nebezpečné. Ta otázka nebezpečnosti je ovšem sporná. Záleží totiž na tom, co kdo považuje za nebezpečné. Asi všichni se shodneme na ohrožení života a zdraví. Jenže toto ohrožení může přijít zcela nečekaně a ne vždy je možné ho z nauky hnutí odvodit.

Před dvaadvaceti lety způsobili poprask i Imanuelité a jejich Mesiáš Parsifal Imanuel, neboli Jan Dietrich Dvorský. Média se této kauze nadstandardně věnovala, i proto, že zmíněný Mesiáš byl životním partnerem dcery slavné české herečky. Z dnešního pohledu se zdá celá kauza poněkud nafouklá, vždyť hlavních prohrěškem Dvorského (a také důvodem jeho útku) byl fakt, že odmítal posílat své děti do školy. Nebyl Dvorský a spol. pouze obětí porevoluční doby, kdy se tyto věci hodnotily přísněji než dnes?

Ano i ne. Určitě se do jisté míry stal obětí „protisektářské paniky“, která tehdy byla v české společnosti přítomna a která rychle vzrostla právě na jaře 1993 – kvůli hrůzostrašné cestě amerického společenství davidiánů k hromadné smrti. Na druhou stranu bylo toto hnutí skutečně mimořádné kvůli hla-dovkám svých příslušníků, kvůli jejich snaze o umírání v lesích, kvůli jejich nenávisti ke „starému světu“ i kvůli dalším rysům. Prudký kon-

flikt tohoto hnutí se společností byl patrně nevyhnutelný a možná i ze strany Parsifala záměrný. Trestný čin ohrožení mravní výchovy mládeže byl sice zástupný problém a konflikt by dnes zajistě měl jinou podobu, ale nebyl by patrně o mnoho mírnější.

Sledoval jste posléze další osudy Parsifala Imanuela?

Po svém odchodu do ciziny se mi zcela ztratil z očí. Byl jsem překvapen stejně jako ostatní, když rodinu objevili novináři roku 2009 v Belgii.

O Islámském státu se v médiích také píše jako o sektě. Je to správné označení?

V zásadě ano. Musíme mít vždy na paměti, že pojem „nové náboženské hnutí“ vytvořili západní vědci a že nejlépe „funguje“ při popisu náboženské situace v západních společnostech. Při přenosu tohoto pojmu například do muslimských společností musíme být trochu opatrní. Ale je nesporné, že islám

„Jeden z nejtrapnějších předsudků o náboženství je ten, že se týká jen málo vzdělaných lidí. Opak je pravdou.“

vždy byl a také dnes je velmi bohatý na odštěpená hnutí, běžně nazývaná „sekty“. Ně- která byla a jsou v uskutečňování svých náboženských cílů násilná. Takzvaný Islámský stát je jedním z nich.

Je zvláštní, že i u nás se objevují ojedinělé případy mladých lidí, kteří by chtěli Islámský stát následovat. Víme, že se asi těžké na tuto otázku odpovědět, ale přesto – jak je možné, že se i mezi Čechy, kteří se v ČR narodili (nejde tedy o přistěhovalce ani uprchlíky) objeví konvertité, kteří mají touhu tuto ideologii následovat?

Nezdá se mi to zas tak překvapivé. Připojení k novému náboženskému hnutí je vždy důsledkem nespokojenosti se společností a s vlastním postavením v ní a výrazem protispolečenského protestu. Čím naléhavější potre-

Dovolte mi na závěr velmi osobní otázku – jak se čtvrtstoletí zkoumání sekt a nových náboženství vdešalo či projevalo na Vaši věze?

Nevíím, ale zdá se mi, že moje důvěra v Ježíše Nazaretského vždy byla a je nejistá, hledající, zvědavá, nacházející obohacení a inspiraci v jiných způsobech duchovního života, než je ten můj. Prožívám ji docela radostně a vždy se znovu dívím tět výsadě, že jsem v mladé dospělosti do těchto pootevřených dveří vstoupil.

bu protestu někdo cítí, tím radikálnější hnutí může zvo-lit. A Islámský stát je z tohoto hlediska tak extrémním, že pro někoho je vlastně ideálním cílem. Které jiné společnosti tak viditelné a slyšitelné popírá základní hodnoty Západu? A které jiné nahání Západanům tolik strachu, obviňuje je ze slabosti a poskytuje jednotlivcům tolik pocitu vlastní důležitosti?

Jak vy vnímáte takzvané ohrožení islámem?

Některé ze společností muslimů procházejí v současné době zásadní proměnou. Jejich malá část si chce vynutit svou verzi budoucnosti silou a tvoří společenství, která se dopouštějí násilí. Jsou ale z dlouhodobého a globálního hlediska slabá a jejich v podstatě jedinou nadějí na úspěch je to, když do svého boje vtáhnou Západ. Tímto způsobem by totiž

mohli alarmovat a radikali-zovat své muslimské spolu-občany, kteří jimi zatím po-hrdají a štítí se jich. Vnímám samozřejmě ohrožení ze strany těchto násilníků prostřednictvím teroristických útoků. Zároveň ale nepochybují, že skutečným cílem těchto útoků nejsou ani tak ti mrtví a zranění, ale my ostatní, kteří se tímto způsobem máme nechat vtáhnout do strachu a nenávisti vůči všemu islámskému. Větší ohrožení než ze strany muslimů cítím ze strany populistických politiků (i těch našich), kteří tento strach jitrů nenávisť přizívují. Nevědomky totiž dělají přesně to, co teroristé velmi pravděpodobně chtějí.

Nejen islám, ale i křesťanství má či mělo své kruté stránky. Zastavme se například u čarodějnictví, respektive u jeho násilného potírání. Lidé dodnes často oslovují ženy hanlivě „ty čarodějnice“, o co vlastně v případě čarodějství jde? Nová religiozita?

Alternativní religiozita určitě, ale o hnutí patrně není možné mluvit. Čarodějnické procesy vidím jako důsledek paniky, která nakonec „semlela“ patrně více nevinných lidí než skutečných narušitelů tehdejších nábožen-ských pořádků. Ale nemějme iluze o tom, že se jednalo „jen“ o nějaké temné období křesťanských dějin. V zásadě podobná, tentokrát antisata-nická panika zachvátila docela sekulární části někte-rých západních společenství v 80. a 90. letech minulého století a těžce dolehla na stovky lidí. Násilí, strach či panika nevyplývají z náboženství nebo z ateismu, ale pocházejí ze samotného clo- věka. Náboženství je maxi-málně může ospravedlňovat a rozdmýchávat, anebo naopak odsuzovat a tlumit, ale žádné náboženství bychom neměli vinit za to, za co máme od-povědnost my sami jako lidé.

Dovolte mi na závěr velmi osobní otázku – jak se čtvrtstoletí zkoumání sekt a nových náboženství vdešalo či projevalo na Vaši věze?

Nevíím, ale zdá se mi, že moje důvěra v Ježíše Nazaretského vždy byla a je nejis-tá, hledající, zvědavá, nacházející obohacení a inspiraci v jiných způsobech duchovního života, než je ten můj. Prožívám ji docela radostně a vždy se znovu dívím tět výsadě, že jsem v mladé dospělosti do těchto pootevřených dveří vstoupil.

Kdo je docent Zdeněk Matějčíek - religionista zabývající se především studiem kultů, sekt a nových náboženských hnutí

- vedoucím Katedry religionistiky na Husitské teologické fakultě Univerzity Karlovy, docentem na katedře religionistiky Evangelické teologické fakulty Univerzity Karlov

- zakládajícím členem a mluvčím Společnosti pro studium sekt a nových náboženských směrů

- je autorem monografií Nová náboženská hnutí a kolektivní násilí a Encyklopedie náboženských směrů a hnutí v ČR